

Een geval van uitzonderlijk ernstig geweld op school

W. DE HAAN^{*}

1. Inleiding

Op 13 januari 2004 om kwart over één 's middags rent de zestienjarige Murat de volle kantine binnen van het openbare Stevin College, een locatie van het Terra College voor Voorbereidend Middelbaar Beroeps Onderwijs (VMBO) in Den Haag. Hij gaat recht op conrector Hans van Wieren af en schiet hem van korte afstand met een vuurwapen neer. De zwaar getroffen docent wordt met spoed naar het ziekenhuis overgebracht waar hij 's avonds aan zijn verwondingen overlijdt.

Onmiddellijk nadat het nieuws bekend wordt, drommen dagblad-, radio- en televisiejournalisten, fotografen en cameraploegen samen rond het schoolgebouw. Scholieren worden bestookt met vragen als: Wat vind jij ervan? Kende je de dader? Wat was hij voor een jongen? En de leraar?

Leerlingen die voor de camera verschijnen, vinden het spannend om hun verhaal te doen. Een Marokkaanse jongen zegt: "Ik ben blij dat het geen Marokkaan is die heeft geschoten, want dan zouden wij het weer allemaal hebben gedaan." Een Antilliaans meisje zegt: "Wij hebben geen last van eerwraak, die Turken wel." Twee Turkse zusjes verklaren: "Wij schamen ons diep, maar eigenlijk hoeven we dat niet te doen. Het zijn altijd de jongens die voor problemen zorgen." En een Marokkaans meisje zegt zachtjes tegen haar vriendin: "Was het maar op een andere school gebeurd, niet bij ons. Wij zitten ermee."²

Vrienden en vriendinnen van Murat worden voor de camera gehaald om verklaringen te leggen over de persoon van de dader. Vriendin Hafize (17) kent hem al zeven jaar. "Het was een goede jongen, die goede cijfers haalde op school. Hij ging alleen met verkeerde vrienden om." Volgens zijn vrienden had Murat al twee jaar een 'vete' met de betreffende docent. Hij zou zich vernederd hebben gevoeld door de docent die hem herhaaldelijk in het bijzijn van zijn vrienden had berispt. Volgens een vriend die tijdens de schietpartij naast hem stond, was Murat door het dolle heen en had hij hem onmogelijk kunnen tegenhouden, "want dan zou ik zelf ook een kogel door mijn hoofd hebben gekregen." Maar een andere vriend zegt geen moment bang te zijn ge-

^{*} Hoogleraar criminologie Rijksuniversiteit Groningen.

¹ Graag wil ik Jan Nijboer en Jelte Hielkema bedanken voor hun commentaar op een eerste versie van deze bijdrage.

² *De Groene Amsterdammer* 24.1.2004.

weest. “Bang? Waarvoor? Ik ben toch zijn beste vriend? Mij schiet hij niet neer. Dan had hij zich nooit meer kunnen vertonen.”³

2. Twee verklaringsniveaus

Op een moment dat de vermoedelijke dader (Murat D.) zich tegenover de politie nog op het zwijgrecht beroept en de directeur van de school tegenover de pers verklaart nog geen flauw idee te hebben wat de dader kan hebben bewogen, wordt in de media al druk over de motieven van de vermoedelijke dader gespeculeerd. Omdat nog weinig specifieke informatie over de dader en zijn achtergronden beschikbaar is, ontstaat er een discussie over geweld op scholen en problemen van de schoolgaande jeugd in het algemeen. Zo wordt in de eerste plaats een verklaring gezocht in wat wordt gezien als een verharding van de maatschappij die in toenemende mate ook is doorgedrongen tot binnen de muren van de school. Het voorval op het Terra College wordt verder verklaard uit de moeilijke omstandigheden waaronder tegenwoordig onderwijs moet worden gegeven.

Ik zal deze structurele en institutionele verklaringen kort bespreken en daarna meer uitvoerig ingaan op wat verreweg de meeste aandacht heeft getrokken: de culturele achtergrond van de dader en de betekenis daarvan voor het begrijpen van zijn motieven voor het delict. In het tweede deel wordt Nederlands en Amerikaans onderzoek besproken en wordt nagegaan of de uitkomsten daarvan licht kunnen werpen op die vormen van uitzonderlijk ernstig geweld op scholen die tot nu toe niet goed kunnen worden verklaard. Ik eindig met een bespreking van mogelijkheden tot preventie waarbij herkenning van signalen en taxatie van dreigementen centraal staan.

3. Structurele en institutionele verklaringen

Sommige deskundigen zien de schietpartij op de Haagse school uitdrukkelijk niet als een geïsoleerd incident, maar als onderdeel van een toenemende tendens om conflicten van welke aard ook, in welke sociale sfeer ook, met vechten te beslechten. Geweld op scholen zou een uiting zijn van algemene maatschappelijke ontwikkelingen zoals ontkerkelijking en secularisatie, verval en vervaging van waarden en normen, te ver doorgeschoten individualisering en informalisering die zich op de een of andere manier vertalen in toenemend geweld. Het probleem met dit soort verklaringen is dat zulke zeer algemene en vage, niet goed gedefinieerde ontwikkelingen onmogelijk een bevredigende verklaring kunnen geven voor specifieke vormen van geweld op scholen, laat staan voor een uitzonderlijk ernstige incident als de schietpartij in het Terra/Stevin College te Den Haag. Om die reden wordt geweld op scholen ook wel meer specifiek verklaard uit de moeilijke omstandigheden waaronder onderwijs moet worden gegeven, vooral in het Voorbereidend Middelbaar Beroepsonderwijs waar het klimaat sterk wordt bepaald door een

³ *Trouw* 17.4.2004.

kleine groep van leerlingen met ernstige leerstoornissen, en gedragsproblemen.⁴ Vriend en vijand zijn het er over eens dat de problemen waarmee VMBO scholen te kampen hebben niet gering zijn.⁵ Om nog maar te zwijgen van de zogenaamde ‘zwarte scholen’ in achterstandswijken in de grote steden die met een negatieve (zelf)selectie van leerlingen uit achterstandsmilieus worden geconfronteerd. Volgens de directeur van het Terra Collega zijn het leerlingen die thuis, op school en op straat worden geconfronteerd met uiteenlopende en vaak tegenstrijdige waarden en normen die zij onvoldoende tot een voor henzelf en hun omgeving ‘leefbare samenhang’ weten te integreren.⁶

Statistisch was de kans groot dat de eerste dodelijke schietpartij op een VMBO school zou plaatsvinden omdat ruim zestig procent van alle leerlingen in het voortgezet onderwijs aan het voorbereidend middelbaar beroepsonderwijs deelneemt. Bovendien herbergt het VMBO veel kinderen die moeilijk kunnen leren, thuis vaak problemen hebben en zonder extra ‘leerweg ondersteuning’ geen diploma halen. En terwijl er op VMBO scholen relatief meer probleemleerlingen zitten dan op het havo of op het vwo, is juist in het VMBO het lerarentekort het grootst. Docent Robert Pinter is ervan overtuigd dat de schutter ook een leerling van zijn school had kunnen zijn.⁷ Kijkend naar de leerlingen en naar de incidenten die de afgelopen jaren op zijn school plaatsvonden, hadden Pinter en zijn collega’s het voelen aankomen dat een leerling een keer een leraar zou neerschieten: “een leerling kan doordraaien, een waas voor de ogen krijgen, door het lint gaan.”

4. Culturele verklaringen

Het meest is gespeculeerd over de motieven van de dader Murat D. die van Turkse afkomst zou zijn. Cultureel antropoloog Werdmölder ziet in de toedracht voldoende

⁴ Het VMBO is het jongste schooltype in het voortgezet onderwijs. In 1999 werden de mavo en het voorbereidend beroepsonderwijs (vbo) samengevoegd tot het VMBO, opdat leerlingen makkelijker zouden doorstromen naar het middelbaar beroepsonderwijs. Nederland telt ruim 400 VMBO scholen met in totaal zo’n 500.000 leerlingen.

⁵ Naar aanleiding van het schietincident is een discussie op gang gekomen over de vraag of het VMBO niet een mislukking is gebleken en zo snel mogelijk zou moeten worden afgeschaft. Volgens de Groningse hoogleraar onderwijskunde Peters is door het samenvoegen van mavo-scholieren, kinderen met leerproblemen, achterstandsjongeren en allochtonen ‘een moeras’ ontstaan waarin zelfs scholieren die wel enig perspectief hebben worden meegezogen (*De Telegraaf* 10.2.2004). Onderwijspublicist Leo Prick stelt vast dat samenvoeging van VMBO en Mavo niet tot de gehoopte verdunding van de problemen heeft geleid. Integendeel. De problemen hebben zich daardoor juist kunnen uitzaaien (*NRC/Handelsblad* 1.2.2004). Vanuit het veld worden dergelijke negatieve opvattingen fel bestreden of afgedaan als weinig deskundig en veel te globaal.

⁶ Filosoof Jos de Mul meent dat dit leidt tot schizofrene situaties en in het ergste geval tot ‘fragmentatiebommen’ die thuis, op school en op straat dood en verderf kunnen zaaien (*NRC/Handelsblad* 27.2.2004).

⁷ Pinter (36) geeft les aan het Kemenade College in Helmond, een school met zo’n 700 leerlingen waarvan rond de zestig procent allochtoon is. Maar dat laatste maakt volgens hem niets uit. “Ik heb net zo veel last van witte kinderen als van zwarte...” aldus Pinter (*Trouw* 23.01.2004).

aanwijzingen om het schietincident als een typisch Turkse erezaak te beschouwen. Murat zou zich in zijn eer aangetast hebben gevoeld door de conector die hem standjes gaf in het bijzijn van andere leerlingen. Gegeven zijn culturele achtergrond zou Murat zich daardoor zo vernederd hebben gevoeld, dat geweld voor hem de enige manier was om zijn eer te redden. Op die manier zou hij aan iedereen hebben kunnen laten zien dat hij een man is.

Een Turkse man heeft, evenals andere mannen uit het Midden-Oosten, een sterk ontwikkelde persoonlijke trots (*'gurur'*). Zodra hij in zijn eer wordt aangetast, zal hij moeten reageren om aan familie en bekenden te laten zien dat er met hem niet te spotten valt.⁸ "Zo'n jongen moet laten zien dat zijn eer hem veel waard is. Hij moet laten zien dat hij een goede beschermer is, dat als het er op aan komt hij in staat is om bijvoorbeeld zijn zus en moeder te beschermen." Aldus een hoogleraar in de moderne Turkse *geschiedenis* die het gewelddadige gedrag van Murat verder verklaart uit "de ambivalentie van jongeren die tussen twee culturen heen en weer worden geslingerd en uit hun gebrekkige identificatie met de vader die na de gezinshereniging van zijn troon viel omdat de opgeklopte verhalen tijdens zijn vakantiebezoeken niet strookten met de karige werkelijkheid in Nederland." Bovendien zou het Nederlandse onderwijs voor Turkse leerlingen "een losgeslagen bende" zijn, waarin zij zelf hun grenzen moeten bepalen. Kinderen uit een patriarchale, autoritaire traditie hebben daar moeite mee, omdat ze de verschillende posities van de Nederlandse leraar niet kunnen duiden. Soms is het een vriend, soms iemand die straft. In Turkije valt een berisping op zijn plek, hier zorgt het voor verwarring."⁹

5. Afwijkende meningen

De meeste deskundigen lijken het erover eens dat Murats buitensporige reactie typerend is voor mannen uit het mediterrane gebied. Er zijn echter ook afwijkende meningen. Cultureel antropoloog Van Eck¹⁰ maakt ernstig bezwaar tegen Werdmölders stelling dat Murat, gegeven zijn culturele achtergrond, niet anders kon dan naar een wapen grijpen. Zij verwerpt het idee dat dit soort gedrag bij Turken een normale, welhaast onontkoombare reactie is. Volgens Van Eck moeten we onderscheid maken tussen een erezaak en eerwraak. Bij eerwraak is de eer van de hele familie aangetast.¹¹ Eerwraak is van oudsher bij Turken geoorloofd, maar wordt tegenwoordig door veel Turken afgekeurd, ook al hebben zij er meestal wel begrip voor. Waar zij geen begrip voor hebben is dat iemand die persoonlijk zodanig in zijn eer (*'gurur'*) is aangetast, de ander doodt. Turken vinden zo'n reactie dom en onvolwassen. Zij verklaren het uit het feit dat de dader veel problemen

⁸ Aldus de Leidse Turkije-deskundige Nauta die net als cultureel antropoloog Werdmölder meent dat de zaak alle ingrediënten bevat van een zogenaamde *'gurur-kwestie'*.

⁹ *NRC/Handelsblad* 16.1.2004.

¹⁰ Zij is gepromoveerd op een onderzoek naar eerwraak bij Turken in Nederland. Zie C. M. van Eck, *Door bloed gezuiverd. Eerwraak bij Turken in Nederland*, (dissertatie UvA), Amsterdam: Bakker 2001.

¹¹ Dit was het geval bij de poging tot moord in het regionaal opleidingscentrum (ROC) te Veghel door een 17-jarige Turkse leerling die de vriend van zijn zusje wilde doden omdat hij haar kuisheid ('*namus'*) had aangetast. Verg. C.M. van Eck, 'Een poging tot eerwraak in Veghel (Nederland)', *DD* 2002, 162-174.

heeft en onder invloed is van alcohol en drugs. Waar de pleger van eerwraak de aangetaste eer van zijn familie met bloed zuivert, bereikt de dader in een erezaak door zijn domme reactie slechts het tegendeel. Hij beschaamt zijn familie en verliest zijn eer.¹²

Ook cultureel antropoloog en hoogleraar criminologie Frank Bovenkerk trekt fel van leer tegen alle “commentaren die gaan over het macho-gedrag van Turkse mannen, over hun speciale eergevoel [en] over de noodzaak publiekelijk gekrenkte trots te vergelden.” (*de Volkskrant* 27.01.2004) Hij stelt dat we bij het zoeken naar een verklaring voor het gebeurde al een heel eind komen *zonder* terug te grijpen op de Turkse cultuur. De etnische of culturele achtergrond van de dader in de beschouwing te betrekken, vraagt om een extra rechtvaardiging. Er moet dan ‘echt iets bijzonders’ aan de hand zijn. In het geval van Murat D. is voornamelijk niet duidelijk dat hiervan sprake is, aldus Bovenkerk.

Omdat aanvankelijk nog betrekkelijk weinig bekend was over de persoon van de dader, zijn motieven en de omstandigheden waaronder het delict is gepleegd, was het een hachelijke zaak het gebeurde wetenschappelijke te verklaren. Alle culturele verklaringen, maar ook de meer structurele verklaringen waren feitelijk voorbarig en speculatief. In hoeverre kon empirisch wetenschappelijk onderzoek naar geweld op scholen in Nederland meer houvast bieden bij het zoeken naar een verklaring voor dit geval van uitzonderlijk ernstig geweld op school?

6. Onderzoek van geweld op scholen

Onderzoek naar oorzaken en achtergronden van dit type geweld is er betrekkelijk weinig, terwijl theorievorming op dit specifieke terrein zelfs nagenoeg ontbreekt.¹³ Over geweld op scholen wordt wel regelmatig gerapporteerd. Zo blijkt dat het percentage leerlingen uit het reguliere voortgezet onderwijs dat in de voorafgaande 12 maanden heeft deelgenomen aan een serieuze vechtpartij op school licht is toegenomen van 6,7 in 1994 tot 8,8 in 2002.¹⁴ Volgens de Inspectie van het Onderwijs zijn vooral op middelbare scholen in de grote steden de veiligheidsproblemen groot, met name op VMBO scholen. Op 10 procent van deze scholen komen incidenten als beschadiging, diefstal en geweld wekelijks voor.¹⁵ Op HAVO/VWO scholen is dit 1 procent. Dit bevestigt de uitkomst van een onderzoek van Mooij naar ‘leerlinggeweld’ waaruit blijkt dat er significant meer geweld is op scholen van de lagere typen van het voortgezet onderwijs.¹⁶

¹² In een ingezonden brief in *Trouw* (24.1.2004) keert Ilay Ozdemir zich tegen de suggestie dat Murat zijn conrector heeft vermoord omdat hij een Turkse achtergrond heeft. Murat heeft een verschrikkelijke daad begaan, maar niet omdat hij Turkse ouders heeft. Murat komt uit een gezin dat zeker niet exemplarisch is voor de Turkse cultuur.

¹³ J. van der Ploeg, ‘Geweld op school’ *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 1995, 357-368; J. van der Ploeg en T. Mooij, *Geweld op school: achtergronden, omvang, oorzaak, preventie en aanpak*, Rotterdam: Lemniscaat 1998.

¹⁴ Sociaal en Cultureel Planbureau, *Rapportage Jeugd 2002*, Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau 2003, p. 199.

¹⁵ Inspectie voor het Onderwijs, *Onderwijsverslag 2003-2004*, Utrecht 2005.

¹⁶ T. Mooij, *Leerlinggeweld in het voortgezet onderwijs*, Nijmegen: ITS 1994.

Het onderzoek wijst uit dat leerlingen die problemen hebben met docenten op school, die vaker de orde verstoren, vaker worden geschorst, vaker spijbelen, niet graag naar school gaan en minder presteren dan ze zouden kunnen, significant vaker behoren tot de plegers van (im)materieel geweld.¹⁷ Uit het onderzoek komt verder naar voren dat gewelddadig gedrag meer voorkomt onder jongens dan meisjes, meer onder kinderen van ouders met een lager opleidingsniveau dan onder kinderen van ouders met een hoger opleidingsniveau en meer onder allochtone dan autochtone leerlingen, meer onder kinderen uit disharmonische gezinnen dan onder kinderen uit harmonische gezinnen. Omdat gewelddadige leerlingen systematisch negatieve relaties met hun ouders blijken te onderhouden, wordt uit het onderzoek van Mooij de conclusie getrokken dat met name het gezin een sterk bepalend factor is in het ontstaan van gewelddadig gedrag (Van der Ploeg 1995).

Op het eerste gezicht lijken de achtergronden van de dader en de omstandigheden waaronder de leraar om het leven is gebracht, redelijk overeen te komen met de factoren die op basis van het onderzoek naar oorzaken van geweld op scholen worden genoemd. Zo was inmiddels bekend dat Murat een kind is van allochtone, laagopgeleide ouders, dat hij opgroeide terwijl zijn vader in het buitenland in de gevangenis zat wegens betrokkenheid bij handel in heroïne en dat hij kort voor het fatale incident door de politie was opgepakt op verdenking van poging tot moord. Verder was bekend dat Murat slechte ervaringen had met docenten, dat hij op school als een lastige leerling werd beschouwd die herhaaldelijk problemen veroorzaakte en daarvoor enkele malen was geschorst. Murat zou ook niet graag (meer) naar school gaan en regelmatig spijbelen. Verder lijkt de omstandigheid dat een docent op een VMBO school om het leven is gebracht, overeen te stemmen met de uitkomst van het onderzoek dat met name op scholen van de lagere typen van het voortgezet onderwijs significant meer geweld wordt gepleegd. Maar veel verder komen we daarmee niet. Het onderzoek heeft vooral betrekking op de scheldpartijen en kleine vechtpartijen die op veel scholen vrijwel dagelijks voorvallen. Om een uitzonderlijk geval als dat van Murat D. te kunnen begrijpen en verklaren is het onderzoek te algemeen. Meer specifiek Nederlands onderzoek naar oorzaken en achtergronden van dodelijke geweld op scholen is er niet omdat zulk uitzonderlijke ernstig geweld zich in Nederland tot nu toe nauwelijks heeft voorgedaan.

7. Onderzoek van dodelijk geweld op scholen

In de VS vonden in de jaren 1992-2001 niet minder dan 35 incidenten plaats waarbij leerlingen het vuur openden op leerkrachten en medeleerlingen en daarbij meerdere

¹⁷ Zowel daders als slachtoffers (van (im)materieel geweld) blijken evident meer extravert (impulsief, luidruchtig, uitbundig, waaghals, maakt gemakkelijk contacten), onaangenaam (achterdochtig, onvriendelijk, ruzie zoeken, geen rekening houden met en profiteren van anderen) en onzorgvuldig (lui, snel afgeleid, nonchalant, gauw tevreden). Maar slachtoffers van fysiek geweld blijken significant introverter (eenzellig, gesloten, zwijgzaam, passief en voorzichtig) en emotioneel instabieler (paniekerig, onzeker, angstig, gevoelig, kwetsbaar). Vooral de minder weerbare, instabiele leerlingen worden slachtoffer van geweld.

slachtoffers maakten. Als gevolg van deze 'rampage school shootings' waren 53 doden en 144 gewonden te betreuren. Het grote aantal slachtoffers, de schijnbaar willekeurige wijze waarop zij waren gedood of verwond en het feit dat veel van deze schietpartijen plaatsvonden op scholen in relatief welvarende gemeenschappen, was voor het U.S. Congress aanleiding om de *National Research Council* van de *Academy of Sciences* te vragen dit fenomeen te onderzoeken. Een *Committee to Study Youth Violence in Schools* kreeg de opdracht om inzicht te geven in de oorzaken en achtergronden dit type geweld en na te gaan welke maatregelen zouden kunnen worden genomen om dodelijke schietpartijen op scholen te voorkomen.

Begonnen werd met literatuuronderzoek en daaruit bleek dat dodelijke schietpartijen op scholen nog weinig waren onderzocht. Naar aanleiding van de beruchte schietpartij in de *Colombine High School* in *Littleton* (*Colorado*) hebben onderzoekers¹⁸ een aantal schietpartijen onderzocht die tussen 1993 en 1998 op Amerikaanse scholen hadden plaatsgevonden en waarbij meerdere slachtoffers waren te betreuren. Het viel hen op dat deze (12) schietpartijen een ander karakter hadden dan de schietpartijen op scholen in achterstandswijken in de grote steden waar leden van jeugdbendes met geweld hun territorium verdedigden tegenover een rivaliserende groep of wraak namen voor beroving of afpersing in het kader van handel in drugs. Bij deze schietincidenten was de aanleiding concreet. Bij de schietpartijen op scholen in niet-stedelijke (suburbane en rurale) scholen was van zulke specifieke grieven geen sprake.

Omdat de onderzochte incidenten deden denken aan schietpartijen in bedrijven waar (oud-) werknemers wraak namen voor wat hen was aangedaan door leidinggevenden of collega's op het werk,¹⁹ hebben de onderzoekers de plegers van soortgelijke *rampage school shootings* getypeerd als 'klassenwrekers' en op basis van een provisorische analyse van summere gegevens een profiel van de typische klassenwreker opgesteld. Opvallend aan deze klassenwrekers was dat zij vaak slachtoffer waren van voortdurende pesterijen, aan klinische depressie leden en zich hadden teruggetrokken in een fantasiewereld.

Een studie door het *National Threat Assessment Center* van de *U.S. Secret Service*²⁰ komt echter tot de conclusie dat het opstellen van een bruikbaar *profile* van *school rampage shooters* onmogelijk is omdat een analyse van 41 van dergelijke gevallen meer verschillen dan overeenkomsten tussen de daders laat zien in etnische achtergrond, gezinssituatie, schoolprestaties, vriendschapsrelaties, status en populariteit onder leeftijdsgenoten, gedragsproblemen en alcohol- en drugsgebruik in de periode voorafgaand aan het incident. Wel is opmerkelijk dat het merendeel (ruim $\frac{3}{4}$) van de schutters relatieproblemen had of kampte met statusverlies. In de meeste gevallen ($\frac{2}{3}$) droegen pesterijen bij aan de totstandkoming van het incident. In veel gevallen voelde de schutter zich door anderen gekwetst, aangevallen, bedreigd of achtervolgd. Meer

¹⁸ J.P. McGee en C.R. DeBernardo, 'The classroom avenger: A behavioral profile of school based shootings' *The Forensic Examiner*(8), 1999, 5, p. 16-18.

¹⁹ Verg. 'The Case of James Johnson, Jr.' in: Paul Harris, *Black Rage confronts the Law*. New York: New York University Press 1997, p. 81-124.

²⁰ B. Vossekul et al., *Safe School Initiative: An Interim Report on the Prevention of Targeted Violence in Schools*, U.S. Secret Service National Threat Assessment Center, Washington D.C.: U.S. Department of Treasury 2000.

dan de helft van de schutters had uiterst depressieve gevoelens en het overgrote deel daarvan had al eerder gedreigd of gepoogd zichzelf van het leven te beroven.

8. Case studies

Gegeven het feit dat dodelijke schietpartijen op scholen nog nauwelijks waren onderzocht, besloot de *National Research Council* van de *Academy of Sciences* de onderzoekers de opdracht te geven een aantal gedetailleerde *case studies* te maken.²¹ Voor het opzetten daarvan moesten casus worden geselecteerd en worden besloten welke informatie per casus zou worden verzameld en welke bronnen daarvoor zouden worden gebruikt.²² Om tot een beredeneerde selectie van casus te kunnen komen, dient eerst het onderzoeksobject te worden gedefinieerd. Uitgegaan werd van geweldsincidenten met dodelijke afloop, die hadden plaatsgevonden in of om een school, waren gepleegd door een of meer leerlingen van de school en per incident in meerdere slachtoffers hadden geresulteerd.²³ Het gebruik van vuurwapens werd niet in deze definitie opgenomen, maar omdat zou blijken dat in alle gevallen een vuurwapen was gebruikt, had het onderzoek achteraf gezien betrekking op oorzaken en achtergronden van dodelijke schietpartijen op scholen met meerdere slachtoffers. Bij nadere beschouwing blijkt dat deze operationele definitie in het onderzoek flexibel wordt toegepast. Zo is bijvoorbeeld ook een geval onderzocht waarin geen enkel dodelijk slachtoffer te betreuren was, maar wel zes leerlingen gewond raakten. De onderzoekers motiveerden de beslissing om deze casus (die overigens ook in de opdracht van het Congres was genoemd) toch op te nemen in het onderzoek met het argument dat het in dit geval *'certainly more probable than not'* iemand om het leven had kunnen komen omdat de dader van plan was of heeft geprobeerd meerdere personen te doden. Elke schietpartij waarbij een reële kans bestaat dat iemand om het leven komt, zou tot de onderzoekspopulatie moeten behoren. Dit betekent dat niet alleen de vaker voorkomende incidenten waarbij een enkele leerkracht of leerling wordt gedood, maar ook de nog veel meer voorkomende pogingen om leerkrachten of leerlingen van het leven te beroven, zouden moeten worden onderzocht om na te gaan of dit soort incidenten – zoals verondersteld – ook werkelijk op grond van andere motieven worden gepleegd.

²¹ Mark Moore et al. (eds.), *Deadly Lessons. Understanding Lethal School Violence, Case studies of School Violence Committee*. Washington D.C.: The National Academies Press 2003. Katherine S. Newman, *Rampage: The social roots of school shootings*. New York: Basic Books 2004.

²² Van acht met name genoemde incidenten vielen er vier af omdat ze al eerder door anderen waren onderzocht. Omdat alle door het *Congress* genoemde incidenten hadden plaatsgevonden in suburbane en plattelandsscholen, werd besloten om naast vier van de genoemde incidenten nog twee incidenten te onderzoeken die hadden plaatsgevonden op scholen in grote steden (New York en Chicago).

²³ Het criterium van meervoudig slachtofferschap wordt gehanteerd omdat wordt vermoed dat incidenten waarbij 'slechts' een persoon wordt gedood op grond van andere motieven en met een andere *modus operandi* worden gepleegd dan incidenten waarbij meerdere personen in een keer worden gedood of verwond (p. 13).

Per casus is een groot aantal gegevens verzameld over onder meer de aanleiding, voorbereiding en toedracht van de schietpartij, eventuele voortekenen zoals dreigementen of algemeen bekende grieven van de daders, over de dader(s) en hun eventuele geestelijke gestoordheid of gedragsstoornissen, speciale belangstelling voor geweld in de media en vuurwapenbezit. Verder werden gegevens verzameld over opvallende ontwikkelingen en gebeurtenissen in het leven van de daders, hun positie op school, status in groepen, en relaties met de andere sekse. Ook gegevens over de relatie tussen ouders en kinderen en de betrokkenheid van de ouders bij de school waren van belang evenals de grootte en de organisatie van de school, disciplinaire praktijken, procedures en veiligheidsarrangementen van de school. Ten slotte werden nog gegevens gezocht over de sociale, economische, culturele, etnische, religieuze en politieke verhoudingen in de lokale gemeenschap en de het beleid van politie en justitie

9. Resultaten

Uit de vergelijkende analyse van de verschillende *case studies* kunnen geen 'harde' wetenschappelijk verantwoorde conclusies worden getrokken. Wel is het mogelijk om een aantal hypothesen te formuleren op basis van de volgende bevindingen. Alle jeugdige²⁴ schutters vertoonden een aantal bekende risicofactoren voor ernstige en gewelddadige delinquentie. Zij vertoonden een terugval in hun schoolprestaties, gingen om met delinquente vrienden en hadden misdrijven en overtredingen begaan. Hiertegenover stonden echter ook kenmerken die in de literatuur als beschermende factoren worden beschouwd. Zo bleek dat de schutters zeker niet allemaal *Einzelgänger* waren, dat een aantal van hen uit stabiele gezinnen kwamen en vrienden en vriendinnen hadden, al waren de vriendschappen van wisselende kwaliteit. De meeste daders waren echter niet populair. Het ontbrak hen aan kwaliteiten (uiterlijk, lichaamskracht, zelfvertrouwen) en ze waren minder goed in staat om met sociale uitsluiting om te gaan. Ze waren kwetsbaar voor pesterijen die andere leerlingen van zich af zouden schudden. Voor hen waren ze onverdraaglijk, vooral als zij opgroeiden in kleine, hechte, homogene gemeenschappen waarin het uit de boot vallen extra pijnlijk is.

Opvallend was dat zich bij de meeste daders van dit soort schietpartijen kort tevoren een ingrijpende verandering in hun relatie met leeftijdgenoten hadden ondergaan²⁵ en dat zij sterk gepreoccupeerd waren met hun relaties met leden van de andere sekse, hun mannelijkheid en status in de groep. Omdat hun behoeften op dit vlak gefrustreerd waren en zij het gevoel hadden nergens terecht te kunnen voor hulp en steun, zijn zij in de verleiding gekomen om met een dramatische gewelddadige actie uiting te geven aan hun opgekropte gevoelens van frustratie, schaamte en zelfhaat.

De oplossing hiervoor wordt hen aangereikt in de media in de vorm van songteksten, films en videogames waarin scripts van mannelijkheid en geweld worden verheerlijkt in de vorm van mannen die hun eigen problemen oplossen door niet te praten maar handelend op te treden. Geweld lijkt een uitweg te bieden omdat de dader door ande-

²⁴ De jongste dader was elf en de oudste vijftien jaar oud.

²⁵ In drie gevallen waren de jongens afgewezen door een meisje.

ren te tonen dat hij lef zijn verloren plaats in de sociale hiërarchie hoopt terug te verdienen. Dit soort *rampage school shootings* lijkt te worden verklaard door gekwetste mannelijke trots en te zijn gericht tegen de school als institutie. Het lijkt schutters niet alleen te gaan om het treffen van individuele personen, maar vooral om het treffen van een structuur of systeem. Het geweld is een poging het statussysteem te vernietigen waarvan zij zichzelf als slachtoffer beschouwen. Dit verklaart waarop schietpartijen op school zo'n mannelijke aangelegenheid is. Niet omdat de daders vrijwel altijd jonge mannen zijn, maar omdat de culturele scripts die geweld als conflictoplossing sanctioneren een sterke aantrekkingskracht uitoefenen op jonge mannen die sociaal geïsoleerd zijn.

Achteraf bleek dat de meeste daders door de volwassenen in hun omgeving niet werden gezien als *'youth at risk'*. In alle gevallen was er een diepe kloof tussen de lokale jeugdcultuur en de wereld van de volwassenen. De ouders en ook de meeste leerkrachten begrepen weinig van wat de kinderen doormaakten in hun relaties en situaties op school en in hun vrije tijd en zij waren zich er meestal niet van bewust hoezeer deze leerlingen worstelden met status- en identiteitsproblemen. In tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt, kwamen schutters lang niet allemaal uit gebroken gezinnen of ontwrichte huishoudens. In de meeste gevallen maakten de schutters deel uit van welvarende gemeenschappen met veel sociaal kapitaal en weinig criminaliteit en geweld.²⁶ Er was geen sprake van gezinsgeweld, kindermishandeling of verwaarlozing. Een dodelijke schietpartij op school was wel het laatste wat er werd verwacht.

Maar ook als de schutter in een stabiele omgeving opgroeide, waren er wel andere problemen. Geestelijke gezondheidsproblemen waaronder klinische depressie en persoonlijkheidsstoornissen kwamen na de schietpartijen bij vijf van de acht schutters aan het licht. Twee schutters vertoonden voor het schietincident al tekenen van (een begin van) geestelijke gestoordheid.²⁷ Verder waren de meeste jongens zo wanhopig of depressief dat zij voor de schietpartij al zelfdoding hadden overwogen. De meeste schutters verwachtten er het leven bij te laten door de hand aan zichzelf te slaan of door anderen te worden doodgeschoten. Twee schutters leken bij de schietpartij uit te zijn op *'suicide by cop'*. Een derde heeft naderhand in detentie enkele malen geprobeerd zich van het leven te beroven.

Gebleken is ten slotte dat sommige van de schutters op de hoogte waren van andere schietincidenten en in één geval de schietpartij op de *Columbine High School* als voorbeeld of inspiratie diende. In dat geval had de dader de toedracht bestudeerd en zich erdoor laten inspireren.²⁸ Hieruit wordt de conclusie getrokken dat imitatie een factor is om rekening mee te houden, al komt het vooralsnog betrekkelijk weinig voor.

²⁶ Alleen bij de twee incidenten die in de grote steden plaatsvonden, had de lokale gemeenschap kenmerken van een milieu waarin jeugdcriminaliteit floreert.

²⁷ Achteraf werden nog eens drie schutters als geestelijk gestoord gediagnosticeerd. Maar hierbij wordt opgemerkt dat het in dit soort gevallen moeilijk is achteraf een diagnose te stellen. Zeker voor non-professionals voor wie het toch al moeilijk is om het verschil te zien tussen de normale verwarring waaraan veel kinderen op die leeftijd ten prooi vallen en de eerste stadia van een beginnende geestelijke gestoordheid.

²⁸ In een andere geval had de dader grote belangstelling getoond voor een schietpartij die een maand eerder had plaatsgevonden. Maar in dat geval was de toedracht zo anders dat niet duidede-

Op basis van de resultaten is een vijftal noodzakelijke voorwaarden geformuleerd die vervuld moeten zijn voor het tot een ‘*rampage school shooting*’ kan komen. Voor het tot stand komen van een dergelijke schietpartij zou het noodzakelijk, maar niet voldoende, zijn dat: 1. de dader zich geïsoleerd voelt van zijn sociale omgeving; 2. aan psychosociale problemen lijdt die zijn gevoel van isolement versterken; 3. over culturele scripts beschikt die voorschrijven hoe zijn problemen met geweld kunnen worden opgelost; 4. toegang tot een vuurwapen heeft en weet hoe daarmee om te gaan; en 5. signalen afgeeft die door zijn omgeving niet opgepikt of genegeerd worden.²⁹ Het ligt voor de hand om deze voorwaarden te verifiëren aan de hand van de schietpartij in het Terra/Stevin College te Den Haag. Ik zal dit doen aan de hand van wat er tijdens de rechtszitting bekend is geworden over de persoon van Murat D. en over de achtergronden van het door hem gepleegde delict.³⁰

10. De zaak Murat D

Strikt genomen valt de schietpartij waarvoor Murat D. is veroordeeld³¹, niet binnen de definitie van *rampage school shootings* omdat bij het geweldsincidenten niet meer dan één enkel slachtoffer te betreuren was. We hebben echter gezien dat de operationele definitie in het Amerikaanse onderzoek flexibel is toegepast en dat feitelijk elke schietpartij op een school in aanmerking kwam waarbij een reële kans bestond dat iemand door een leerling van de school om het leven zou worden gebracht omdat de dader van plan was of heeft geprobeerd meerdere personen te doden. Was in het geval van Murat D. sprake van een *rampage school shooting*? Was het zijn bedoeling meerdere slachtoffers te maken? Werden de slachtoffers willekeurig getroffen of uitgekozen om hun symbolische betekenis? In hoeverre was zijn actie voorbereid? In de zaak Murat D. is niet komen vast te staan dat hij van plan was of heeft geprobeerd meerdere slachtoffers te treffen. Door naar eigen zeggen niet gericht te schieten, heeft hij het risico genomen dat daarbij meer dan één persoon dodelijk zou worden getroffen. Overigens was het dodelijke slachtoffer niet willekeurig gekozen, maar was al langer

lijk is of het de bedoeling was het eerdere incident te imiteren, ook al lijkt zijn gedrag erdoor te zijn geïnspireerd.

²⁹ Newman, *op cit.* supra noot 21, p. 231.

³⁰ Ten behoeve van de zitting is verslag uitgebracht over een *triple* rapportage uitgevoerd door een psychiater en twee psychologen. Daarnaast heeft een orthopedagoog als medewerker van de Raad voor de Kinderbescherming een milieuonderzoek gedaan. De getuige-deskundigen hebben niet vastgesteld dat de verdachte lijdt aan een ziekelijke stoornis van de geestesvermogens. Wel wordt een enigszins gebrekkige, respectievelijk gestagneerde emotionele en cognitieve ontwikkeling geconstateerd waardoor betrokkene op (bijna) zwakbegaafd, respectievelijk zwak begaafd niveau functioneert. Op grond daarvan kan hij als enigszins of licht tot verminderd toerekeningsvatbaar kan worden beschouwd. Voor een kritiek op de toepassing van het volwassenenstrafrecht in deze zaak, zie W.J.M de Haan en J. Hielkema, ‘Tekenen van berouw. De houding van verdachten op de zitting en de motivering van toepassing van het algemene strafrecht op minderjarigen’. *Nederlands Juristenblad*, 2005, p. 982-985.

³¹ In eerste aanleg is Murat D. veroordeeld tot gevangenisstraf voor de duur van vijf jaren en terbeschikkingstelling. Ook in hoger beroep werden deze straf en maatregel opgelegd.

sprake van een conflict met de conrector. Murats vrienden spraken zelfs van 'een vete' die al twee jaar gaande was.

Als we de motieven en achtergronden van Murat meer in detail vergelijken met de uitkomsten van de case studies van *rampage school shootings* in de V.S., zien we een aantal overeenkomsten, maar ook enkele verschillen. Murat had een terughal in schoolprestaties en ging om met wat oudere en delinquente vrienden, maar is niet eerder in aanraking met de politie geweest.³² Hij groeide op in een niet-welvarende gemeenschap met weinig sociaal kapitaal en relatiet veel criminaliteit. Er was echter geen sprake van gezinsgeweld, kindermishandeling of verwaarlozing.

Er zijn ook geen aanwijzingen dat hij buitengewoon gepreoccupeerd was met zijn mannelijkheid, relaties met leden van de andere sekse en status in de groep. Hij was geen *Einzelgänger*, maar populair. Op school had hij altijd vijf tot tien leerlingen om zich heen. Hij werd bewonderd en was zelfs geliefd.³³ Hij zag er goed uit, droeg altijd smaakvolle merkkleding, had veel vrienden en (vaste) vriendinnen en met zijn 'haantjesgedrag' was hij de leider van een groepje van zes dat na schooltijd met elkaar optrok. Hij was een talentvolle jeugdvoetballer maar op school voelde zich voortdurend getreiterd en gepest door leerkrachten die het in zijn ogen altijd op hem hadden gemunt. Op dit punt was hij kwetsbaar en licht geraakt. Zodra hij werd aangesproken op zijn gedrag ging het mis en was hij voor leerkrachten moeilijk te hanteren. Wanneer hij in groepsverband werd aangesproken, toonde hij meer weerstand dan wanneer hij alleen was. Terechtwijzingen die andere leerlingen misschien van zich af zouden schudden, kon hij moeilijk accepteren omdat het gezichtsverlies voor hem onverdraaglijk was. Als iemand hem autoritair behandelde, ging hij een machtsstrijd aan. Als er niet naar hem werd geluisterd, werd hij steeds bozer en ging hij schreeuwen. Hij had sterker dan anderen de behoefte zich gerespecteerd te voelen en vocht voor zijn rechten en zijn gelijk.

Net als bij veel *rampage school shooters* hadden bepaalde relaties kort voor het schietincident ingrijpende veranderingen ondergaan. In het geval van Murat betrof het echter niet zijn relatie met de andere sekse (hij had een vaste vriendin) maar de relaties met zijn ouders en leerkrachten op zijn school. Nadat zijn vader werd gedetineerd veranderde Murats gedrag negatief. Hij hing tot laat met vrienden rond op straat, kwam vaak slaperig op school en begon tijdens schooltijd te drinken en te blowen. Hij was lichtgeraakt, gaf leerkrachten een grote mond en heeft behalve docenten ook een ander personeelslid en een medeleerling bedreigd. Zijn mentrix in wie hij het volste vertrouwen had, ging met zwangerschapsverlof en kon hem niet helpen toen zijn conrector zich in zijn ogen tegen hem keerde en dreigde met schorsing en verwijdering van school. Zijn ouders en ook de meeste leerkrachten begrepen niet wat hij door-

³² Hij is wel een keer bekeurd omdat hij op een scooter had gereden terwijl hij daarvoor nog niet de leeftijd had en een keer meegenomen voor verhoor in verband met een diefstal die hij niet bleek te hebben gepleegd.

³³ Twee dagen na het neerschieten van de docent hebben ongeveer dertig jongeren publiekelijk steun betuigd aan Murat. Volgens een politiewoordvoerder probeerden zij een plakkaat op te hangen met de tekst '*Murat we love you*' en daaronder '*Matties 4 life*' en zo'n twintig namen. De politie heeft het plakkaat weggehaald en de jongeren weggestuurd. De schoolleiding heeft de leerlingen daarop geschorst.

maakte en waren zich er niet van bewust hoezeer hij worstelde met status- en identiteitsproblemen. Over de schaamte als gevolg van de detentie van zijn vader kon hij met niemand praten en toen hij zich herhaaldelijk onterecht behandeld voelde, fundamenteel in zijn bestaan werd bedreigd en bij niemand terecht kon voor hulp en steun, heeft hij uiting gegeven aan zijn opgekropte gevoelens van woede en schaamte. Hij moet zich door de voortdurende pesterijen zo diep gekrenkt hebben gevoeld dat hij geen andere manier meer wist dan de docent 'een lesje te leren'. Er zijn geen aanwijzingen gevonden dat hij deze oplossing heeft ontleend aan de media of dat schietincidenten op andere scholen hem tot voorbeeld of inspiratie hebben gediend.³⁴

II. Getuige-deskundigen

Murat was volgens de getuige-deskundigen enigszins verminderd toerekeningsvatbaar maar niet geestelijk gestoord. Wel was hij net als de meeste schutters in de VS wanhopig of depressief, maar ook weer niet zodanig dat hij al zelfdoding had overwogen of verwacht er het leven bij te laten door de hand aan zichzelf te slaan of door anderen te worden doodgeschoten. De getuige-deskundigen zien alles bij elkaar genomen een combinatie van factoren als verklaring waarom Murat op die dag op die plaats tot zijn noodlottige actie is gekomen. Een grote verontwaardiging over een reeks van in zijn ogen onterechte beschuldigingen van misdragingen door leraren en ander personeel van de school, een diep gevoel van schaamte voor de naar zijn gevoel vernederende openlijke berispingen in het bijzijn van andere leerlingen en het zich bestempeld en behandeld voelen als een 'crimineel', een gevoel van verontwaardiging over het geen gehoor vinden voor zijn kant van de zaak, een gevoel van angst voor het bij zijn familie bekend dreigen te worden van zijn alcohol en drugsgebruik op school en de aangezegde schorsing en verwijdering van school zonder diploma, waardoor hij zijn toekomst in duigen zag vallen. Al deze gevoelens hebben geleid tot een toenemende agressie en bereidheid om zonodig tot actie over te gaan. Bij zijn machteloze woede omdat het zelfbeeld van een 'modelzoon' dreigde te worden ontmaskerd, speelde op de achtergrond ook nog mee dat hij op school steeds meer moeite had om goed te presteren, terwijl er thuis spanningen waren rond de detentie van zijn vader (die in Murats kindertijd ook al langdurig gedetineerd was geweest). Mede doordat hij het tijdelijk zonder de steun van zijn mentrix moest stellen, werd de draaglast te groot voor zijn draagkracht die toch al enigszins beperkt was door zijn volgens de deskundigen achtergebleven emotionele en cognitieve ontwikkeling.

De directe aanleiding is een reeks van gebeurtenissen waardoor Murat zich diep gekrenkt voelde en er een 'negatieve interactiespiraal' met de conrector op gang kwam. De relatief snelle opeenvolging van gebeurtenissen heeft zijn gevoel van machteloosheid doen toenemen en daarmee evenredig zijn opgekropte woede. Waarschijnlijke droeg het dagelijkse gebruik van alcohol en cannabis – ook tijdens de schooluren – ertoe bij dat Murat steeds achterdochtiger en agressiever werd en leerkrachten bedreig-

³⁴ Volgens socioloog Kees Schuyt moest Erfurt als een echo van Colombine High School en het Terra College weer als een echo van Erfurt worden beschouwd (*de Volkskrant* 28.01.2004).

de met fysiek geweld. Hij had alcohol en cannabis nodig om zich naar eigen zeggen beter te voelen en de lessen te kunnen volgen. Volgens de deskundigen zal hij het drugsgebruik nodig hebben gehad als middel ten zijn gevoelens van angst en depressie. Het is volgens de deskundigen echter niet duidelijk in hoeverre hij tijdens het neerschieten van de conrector onder invloed van alcohol en cannabis is geweest. Wel is duidelijk dat de toenemende afhankelijkheid van alcohol en cannabis er toe heeft bijgedragen dat Murat onvoldoende zelfcontrole had toen het tot hem doordrong dat hij van school zou worden gestuurd. Mede doordat Van Wieren als conrector daarvoor de verantwoordelijkheid nam en daarmee symbool werd voor de hele school, heeft Murat alle opgekropte gevoelens op hem geprojecteerd en omdat hij de heer Van Wieren eigenlijk aardig vond, was zijn teleurstelling alleen nog maar groter toen juist deze hem voor zijn gevoel liet vallen en voor zijn ouders en familie dreigde te laten afgaan.

Samenvattend kan worden gesteld dat alle eerder genoemde noodzakelijke voorwaarden in het geval van van Murat min of meer waren vervuld. Hij voelde zich in toenemende mate van zijn sociale omgeving geïsoleerd doordat hij voor zijn gevoel bij herhaling in het openbaar werd vernederd en beschaamd en definitief van school dreigde te worden gestuurd waardoor zijn toekomst in duigen viel. Hij had ook te kampen met psychosociale problemen die zijn gevoel van uitsluiting en isolement versterkten waarbij in dit geval ook een toenemende afhankelijkheid van alcohol en cannabis moeten worden genoemd. Mogelijk is Murats culturele achtergrond van invloed geweest op het zich ten onrechte als een ‘crimineel’ behandeld voelen en het terugrijpen op een script waardoor hij zich als gerechtigd kon beschouwen om met geweld het recht in eigen hand te nemen. Maar omdat het in het openbaar te schande maken van iemand, voor iedereen kwetsend is, heeft zijn culturele achtergrond volgens de deskundigen toch slechts een marginale rol gespeeld bij de totstandkoming van het delict.

Hij kon over een vuurwapen beschikken en wist ook hoe hij daarmee moest omgaan. Een geoefende schutter was hij echter zeker niet. Ook heeft hij signalen gegeven die door zijn omgeving niet zijn opgepikt of genegeerd. Zo heeft hij de dag voor de schietpartij nog zijn mentrix opgebeld en was dat – achteraf gezien – misschien een vraag om hulp. Volgens een vriendin zou Murat zelfs op de bewuste ochtend nog tegen Van Wieren hebben gezegd: “Kom maar hier om één uur, dan krijg je een kogel in je kop.” Achteraf kan men zich afvragen waarom niemand echt heeft ingegrepen. Het ontbrak bij het Terra College niet aan zorg voor de leerlingen, want daarvoor werd de school geroemd. Net als de meeste VMBO scholen kende het Terra College mentoren en vertrouwenspersonen en er kwamen regelmatig schoolmaatschappelijk werkers en psychologen op de school waarvan leerlingen gebruik konden maken voor sociale en psychologische hulp. Per etnische groep had de school een speciale begeleider of coach. Verder heeft het Terra College alle mogelijke veiligheidsmaatregelen getroffen, met uitzondering van detectiepoortjes. De locatie Stevin College heeft alleen al zes beveiligingscamera's, twee buiten en vier binnen waarvan twee in de kantine. Leerlingen hebben identiteitspasjes en er zijn bewakers ingeschakeld om in en om de school de orde te handhaven. Al deze maatregelen om de veiligheid van leerkrachten en leer-

lingen te waarborgen, hebben echter niet kunnen voorkomen dat één leerling zich schuldig kon maken aan een geval van uitzonderlijk ernstig geweld.

De getuige-deskundigen verklaren dit uit een tekort aan persoonlijke communicatie tussen leerkrachten en leerlingen en tussen de ouders en de school. Zij hebben aanwijzingen dat er op dit vlak dingen mis zijn gegaan of zaken achterwege zijn gelaten waardoor het schietincident misschien had kunnen worden voorkomen.

12. Preventie

Aangezien nog maar weinig bekend is over wat uiteindelijk dit soort schoolgeweld veroorzaakt, is het ook moeilijk om preventieve maatregelen te treffen.³⁵ Na de serie van schietpartijen op scholen in de VS was de druk op de overheid om maatregelen te treffen om dit type geweld te voorkomen echter zo groot dat het National Center for the Analysis of Violent Crime van het Federal Bureau of Investigation³⁶ en het National Threat Assessment Center van de U.S. Secret Service³⁷ met aanbevelingen kwamen om op scholen risicotaxaties in te voeren. Het U.S. Department of Education bood trainingsprogramma's aan om leerkrachten te leren om te gaan met door leerlingen geuite dreigementen en het verspreide lijsten met waarschuwingssignalen om potentiële daders te identificeren.³⁸ Op die *checklists* stonden signalen als het hebben van een voorgeschiedenis van gedragsproblemen op school (spijbelen, interne en externe schorsingen) en het ontbreken van toezicht door ouders of verzorgers, het aanrichten van vernielingen of beschadiging van eigendommen, het gebruiken van alcohol en drugs, het gevoel te worden afgewezen, gepest, getreiterd en uitgesloten, uitbarstingen van woede en de neiging anderen de schuld te geven van zijn eigen problemen.

Het zal duidelijk zijn dat deze problemen weinig specifiek zijn. Zo wordt er geen onderscheid gemaakt tussen dreigementen gericht tegen leerkrachten naar aanleiding van conflicten over de gang van zaken op school en bedreigingen van medeleerlingen naar aanleiding van conflicten die hun oorsprong binnen maar ook buiten de school kunnen hebben. Op basis van etnografisch onderzoek op scholen in achterstandswij-

³⁵ Zoals te doen gebruikelijk wordt aanbevolen om meer onderzoek te doen naar de voorlopers van dit soort schietincidenten op scholen waaronder symptomen van geestelijke gezondheidsproblemen, pesterijen en bedreigingen en toenemend wapenbezit onder leerlingen, de effecten van bedreiging, intimidatie en geweld op leerkrachten en de effecten van sociale en economische veranderingen in lokale gemeenschap op de ontwikkeling, socialisatie en gewelddadigheid van de jeugd.

³⁶ M.E. O'Toole, *The school Shooter: A threat assessment perspective*, Quantico, VA: National Center for the Analysis of Violent Crime, Federal Bureau of Investigation 2000.

³⁷ R. Fein et al., *Threat assessment in schools: A guide to managing threatening situations and to creating safe school climates*, Washington D.C.: U.S. Secret Service and Department of Education 2002.

³⁸ K. Dwyer, D. Osher en C. Warger, *Early warning, timely response: A guide to safe schools*, Washington D.C.: U.S. Department of Education 1998.

ken grote steden in de VS³⁹ is vastgesteld dat geweld op scholen een sterk contextafhankelijk en dynamisch proces is met een tweerichtingsverkeer. Veel geweldsincidenten die plaatsvonden op school bleken hun aanleiding te hebben in conflicten die oorspronkelijk buiten de school waren ontstaan, terwijl omgekeerd conflicten op school ook vaak na schooltijd werden uitgevochten op straat en in de buurt. Uit het onderzoek blijkt dat conflicten tussen leerlingen werden uitgevochten langs scheidslijnen die hen zowel binnen als buiten de school verdeelden en die tot op zekere hoogte een afspiegeling waren van de structuur en cultuur van de school en de omgeving waarin de leerlingen opgroeiden

Het identificeren van potentiële geweldplegers op basis van een lijst met waarschuwingssignalen is problematisch. Hetzelfde geldt voor het gebruik van een profiel van leerlingen die zich in het verleden schuldig hebben gemaakt aan letaal geweld op school. Wetenschappelijk zijn zulke *checklists* en profielen onvoldoende gevalideerd om zo'n brede toepassing ervan te rechtvaardigen. Het gevaar is groot dat leerlingen op grond van zulke criteria ten onrechte als gevaarlijk worden bestempeld (*false positives*), terwijl omgekeerd leerlingen die achteraf gewelddadig blijken vooraf ten onrechte niet als potentieel gevaarlijk zijn geïdentificeerd (*false negatives*). Omdat schietpartijen met dodelijke afloop relatief zelden plaatsvinden, is het nog veel moeilijker om niet alleen de noodzakelijke maar ook de voldoende voorwaarden voor een *rampage school shooting* nauwkeurig aan te geven. Volgens het eerder genoemde rapport van de *U.S. Secret Service* is het opstellen van een bruikbaar *profile* van *school rampage shooters* niet alleen onmogelijk, maar ook gevaarlijk kortzichtig en ineffectief.⁴⁰ In plaats van een profiel te hanteren van leerlingen die potentieel dit soort uitzonderlijk ernstige geweld op school kunnen plegen, wordt aanbevolen om het taxeren van serieuze dreigementen te professionaliseren door een gestandaardiseerde en gevalideerde methode te ontwikkelen waarmee dreigementen van leerlingen op een eerlijke en rationele manier kunnen worden geëvalueerd.

Leerlingen zijn vaak in de positie om schietpartijen te voorkomen door de schoolleiding te waarschuwen, maar in de praktijk ontbreekt het hen vaak aan motivatie om dat ook daadwerkelijk te doen. In meer dan driekwart van de gevallen van *rampage school shootings* waren andere leerlingen ervan op de hoogte dat er iets stond te gebeuren. Sommigen beweerden zelfs heel precies te weten wat de daders van plan waren, terwijl anderen wisten dat er 'iets groots' of 'heel ergs' ging gebeuren. Zulke signalen werden gegeven in de vorm van dreigementen, cynische grappen of subtiele toespreken in woord of geschrift.

In de studie van het *National Center for the Analysis of Violent Crime* van het *Federal Bureau of Investigation*⁴¹ wordt dit soort signalen 'lekkage' genoemd en als de belangrijkste aanwijzing voor een op handen zijnde gewelddadige actie beschouwd. Uit het oogpunt van preventie is tijdige herkenning van serieuze dreigementen essentieel, maar dan moeten die dreigementen wel eerst worden gemeld en dat vraagt om ver-

³⁹ P. Mateu-Gelabert en H. Lune, 'School Violence: The Bidirectional Conflict Flow Between Neighborhood and School', *City and Community* (2) 2003, 4, p. 353-368.

⁴⁰ B. Vossekuil et al., *o.c.* supra noot 20, p. 3.

⁴¹ M.E. O'Toole, *o.c.* supra noot 36.

trouwen dat er vaak niet is. Om het benodigde vertrouwen te winnen, moet eerst de kloof tussen volwassenen (ouders en leerkrachten) en jongeren (leerlingen) worden overbrugd. Daarvoor is nodig dat jongeren en volwassenen meer begrip krijgen voor de kwetsbaarheid van jongeren en hun problemen met betrekking status en identiteit. Gelet op de stand van zaken is het ook in Nederland gewenst om het taxeren van signalen en dreigementen van leerlingen te professionaliseren. Het is van groot belang wetenschappelijk verantwoorde instrumenten te ontwikkelen.⁴² Omdat ervaringen in de VS hebben laten zien dat de gevaren van overhaast gebruik van *profiles* en *checklists* zeker niet denkbeeldig zijn, is het aan te bevelen om net als in de VS op scholen multidisciplinaire teams samen te stellen die signalen en dreigementen van leerlingen beoordelen door te kijken naar de persoonlijkheid en het gedrag van de leerling, zijn gezinssituatie en zijn positie op school, cultuur en het klimaat van de school en de lokale gemeenschap. Om te garanderen dat een dergelijke risicotaxatie zorgvuldig gebeurt en met de nodige waarborgen wordt omkleed, is aan te bevelen dit behalve door een of meer leerkrachten in ieder geval ook door een gedragskundige en een jurist te laten doen.⁴³

⁴² Verg. Dewey G. Cornell et al. 'Guidelines for Student Threat Assessment: Field-Test Findings', *School Psychology Review* (33) 2004, 4, p. 527-546.

⁴³ Verg. C. Kelk, 'Het totalitaire van de intermediaire instituties', *DD*, 1985, p. 597-601.

